

PRVI UZMAK GLAGOLJICE U KRČKOJ BISKUPIJI

Mate Polonijo

I. Glagoljanje u gradu Krku

Govorimo o krčkoj biskupiji u doba, kad je njezin opseg bio stegnut na otok Krk s pastirskim ostrvima Prvićem, Plavnikom i Omišem (Sv. Marak) te samostanskim otočićem Košljunom. Upotreba glagoljice u krčkim seoskim župama bila je tako općenita i isključiva, da krčki biskupi Talijani svoju biskupiju zovu glagoljskom («Diocesi Illirica»), a vanjske svećenike (izvan grada) glagoljašima («presbyter Illyricus, prete Illirico»). Zato su oni primorani sa svojim svećenstvom uredovati i dopisivati hrvatskim jezikom i glagoljskom azbukom («Illyrico carachtere et sermone»); u XVIII. vijeku već latinskom abecedom, ali još uvijek hrvatskim jezikom. Istina, da naziv »glagoljska biskupija« redovito služi kao skupna oznaka vanjskih glagoljskih župa u opreci prema latinskoj župi u sijelu biskupovu, no ni sam grad Krk nije mogao odoljeti jakom zapljuskivanju glagoljice, pa se djelomično do danas glagoljalo i u njemu.

Ova naša teza ne će začuditi nikoga, tko drži na umu, da se glagoljica odvajkada smatrala posebnom povlasticom hrvatskog naroda, a istom na osnovi dekreta Zbora za obrede od 5. kolovoza 1898. imala se njezina upotreba smatrati »velut reale privilegium certis inhaerens ecclesiis«. Zato su naši pređi kao Hrvati i mogli dobiti narodnu crkvu sv. Jurja i Trifuna u Mlecima i pred ravnih 500 godina sv. Jeronima u Rimu. Dalje ne valja smetnuti s uma, da je ta naša povlastica kroz vjekove potpadala pod kongregaciju Propagande, pa ako nekoji sada misle, da smiju naredbe kongregacije obreda, pod koje nadležnost spada danas glagoljsko bogoslužje, držati Prokrustovom posteljom za glagoljicu, ne može se to nikako reći za Propagandu. Dok je naime kongregaciji obreda zadatak bdjeti nad čistoćom liturgijskih obreda i uklanjati možebitne zloupotrebe protiv univerzalnosti latinskoga kao liturgijskog jezika u zapadnoj crkvi, Propaganda s viših perspektiva

nastoji oko proširenja katoličke crkve na čitavoj zemlji. S toga gledišta bilo bi za crkvu probitačnije i za glagoljicu povoljnije, kad bi se glagoljica vratila pod kongregaciju Propagande ili pod kongregaciju za istočnu crkvu. Što se tiče Krka, hrvatski je živalj, nosilac naše povlastice, dopirao do samih vratiju gradskih i čak sačinjavao jaku manjinu građanstva Krka, prema kojemu su kao sijelu crkvene i građanske vlasti te kao središtu javnog života i saobraćaja nužno gravitirala sva otočka, isključivo hrvatska naselja.

U dokaz našoj tezi nije potrebno pozivati se na »Kločev glagoljaš« niti na t. zv. krčki glagoljski natpis na kamenoj ploči (što se danas nalazi u kaptolskoj kući, ulica Petra Franolića 7,¹ niti na hrvatski latinički natpis uklesan u nadvratnik kuće u Ribarskoj ulici br. 7,² ni na crkvu sv. Frane, u kojoj franjevci trećereci glagoljaju od god. 1783. (kao što u sv. Ksaveru u Zagrebu glagoljaju od g. 1923). Radije ću navesti, da je biskup Stjepan David (1684—1687) na kanonskoj vizitaciji 22. ožujka 1685. u stolnoj crkvi našao među liturgijskim knjigama jedan glagoljski misal, koji se spominje i u inventaru g. 1736., i da još dandanas stolna crkva posjeduje tri trošna glagoljska misala izdanja Levakovićeve (jedan) i Karamanova (dva). Polovicom istoga vijeka navodi se također u inventaru crkve M. B. Anđeoske (sada Uznesenja Marijina) samostana benediktinki u Krku jedan glagoljski misal. Inače se u inventarima ne navode glagoljski misali odjelito od latinskih, pa se ne može dokazati, da ih je bilo i kod drugih crkava. Tko će dvojiti, da su se glagoljski misali i upotrebljavali u crkvama, u kojima su se nalazili?

U vizitaciji istoga biskupa od 25. ožujka 1685. čitamo, da je kanonik Fran Bendata, altarista kapele M. B. od Porođenja u stolnoj crkvi, bio ugovorio s bašćanskim klerom, da će ovaj na dan sv. Lovre

¹ Oko toga su se napisa bavili Ivan Črnčić u Starinama VII (1875), 1—12; L. Geitler, Die albanesischen u. slavischen Schriften, Wien 1883, str. 183; osobito Vjekoslav Štefanić u Croatia Sacra 6 (1936) str. 1-86 i sada u Ljetopisu Jug. akademije 59; Branko Fučić u Riječkom listu od 30. XII. 1952, broj 305.

² Kuća je nosila dva građanska broja, jer je do nedavna imala dva vlasnika, a zovu je Šintićevo kućom. Nad ulaznim vratima uklesan je grb s reliefom lava, koji u prednjoj lijevoj šapi nosi barjak, a u prednjoj desnoj šapi mač. Pred mačem je grčki križić, a pred lavom prednja polovica trupla konjskoga. Grb nije biskupa Šintića, niti su Šintići bili plemići. Natpis (latinska majuskula) glasi:

16 G(ODI)NE G(OSPOD)NE 87

OD · PRIBIVALISCHIA · OVOGA · PONIXI · OHOLOGA
A · VSVISI PONISNOGA · I · MISAL · SERDCZA · NYEGOVOGA S † S

10. kolovoza svake godine na oltaru³ iste kapele pjevati jednu misu, i da se tako doista čini. To znači, da se onda u katedrali pjevalo slavenski, jer u ono doba jedva da je moglo u Baški biti svećenika, koji bi znao pjevati latinsku misu, a za to su bila potrebna barem tri svećenika. U našem slučaju radilo se o obavezi klera,⁴ t. j. svećeničkog zbora (kaptola), koji je morao korporativno, u koliko su se njegovi članovi onoga svečanog dana nalazili u gradu, sudjelovati u pjevanju mise. A odakle njima u ono doba poznavanje latinskog jezika, kad i nakon punih 117 godina na vizitaciji biskupa Ivana Antuna Šintića (1792—1838) u Baški dne 17. kolovoza 1802. tuže popa Bartula Tojića, da se upinje misiti latinski, što da izaziva smijeh, jer da latinski ne zna čitati. Nisu u Baški onda imali ni latinskoga misala, jer istom biskup Fran Marchi (1660—1667), Splicićanin i bivši natpop crkve sv. Jeronima u Rimu (1654—1660), na generalnoj vizitaciji u Baški 14. svibnja 1666. urgira, da se za crkvu opatiije sv. Lucije kod Baške nabavi, kako je već bio naredio pred tri godine, jedan latinski misal (ne za potrebe domaćih svećenika, nego za latinaše na prolazu).⁵

Kako su eto na dan sv. Lovre Bašćani pjevali misu u stolnoj crkvi, tako su i svećenici iz Omišlja, Dubašnice, Poljica, Vrbnika i Dobrinja imali da onoga dana mise (redovito su mise pjevali) u nekoj drugoj crkvi ili kapeli gradskoj, jer su svi, u koliko nisu bili neophodno potrebni u vlastitoj župi ili samostanu, morali pod prijetnjom globe, zatvora ili rabote onog blagdana doći »processionaliter« s križevima i zastavama na pontifikalnu misu u katedralu i sudjelovati u svečanoj procesiji iz katedrale u crkvu sv. Lovre na Polju (Campo), koju je vodio arhiđakon stolnoga kaptola. Iako je vjerojatno, da naši glagoljaši nisu svaki dan misili, ipak ne smijemo misliti, da nisu misili na sv. Lovru, zapovijedani blagdan, a za krčko pučanstvo je to bio najveći praznik združen sa sveopćim sajmom i nekim određenim narodnim igrama. Prije odlaska u Krk nisu se kod kuće mogli svi obredati služenjem misa, jer ih je bilo mnogo. Primjera radi navodim, da je malena krčka biskupija g. 1804. brojila 187 »sveštenih lica«, g. 1736. čak 280. Morali su dakle misiti u Krku, i to naravno slavenski, jer drukčije nisu znali. Isto su tako vanjski svećenici sa župnikom na čelu morali dolaziti u Krk na funkcije Velikoga četvrtka, iza kojih je slije-

³ Taj oltar bio je iz iste kapele g. 1863. maknut, da ustupi mjesto krstionici.

⁴ Po Pastriću, imala je Baška u ono doba 40 misnika (L. Jelić, *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae*, Krk 1906, vijek XVII, str. 72).

⁵ »Essendo necessario di questo per la frequenza de sacerdoti latini, che vi capitano«. Isto je na istoj vizitaciji naredio također u Vrbniku i u Omišlju.

dio tradicionalni objed u biskupskom dvoru, kojom bi prilikom biskup običavao objaviti svećenstvu važnije naredbe općega karaktera. Onoga dana nisu dakako mogli misiti, ali su morali u stolnoj crkvi sudjelovati pri posveti svetog ulja i t. d. U štampanoj brošuri o parnici biskupa Deodata Marije Divnića (Diphnicus, 1779—1788) sa stolnim kaptolom oko desetina (koja je u biskupskom i u kaptolskom arhivu u Krku) na str. 141—166 čitamo iskaze četvorice krčkih svećenika, koji dne 10. i 12. listopada te 27. studenoga 1786. na duždevu sudu u Mlecima pod zakletvom posvjedočiše, da su naši vanjski svećenici biskupov latinski pjev »Ave sanctum Chrisma (Oleum)« ponavljali »in Illirico«.

Posebno i opširnije trebalo bi govoriti o glagoljaškoj školi (sjemeništu) u gradu Krku. Navest ćemo ukratko samo to, da se znade iz arhivskih izvora, da je takva škola postojala najmanje od g. 1655. pa dalje, a nije isključeno, da njezini počeci sežu u posttridentinsko doba, možda baš u prve decenije XVII. stoljeća. Otada se naime biskupima već u samoj buli imenovanja nalagalo, da uz svoju stolnu crkvu osnuju malo i veliko sjemenište za odgoj svećeničkoga pomlatka. Bez sumnje je obuka u toj školi bila u nekim razdobljima prekidana, bilo zbog nestašice sredstava ili učitelja, a možda i zbog nestašice đaka, jer su pojedini sposobniji svećenici u većim seoskim župama držali privatno glagoljske škole, sve dok ih Austrija nije g. 1819. najstrože zabranila. Konkretno navodimo, da je g. 1655. dužd Carlo Contarini naredio, da se prihodi prostih beneficija, koji se budu prvi ispraznili, moraju upotrebiti »per la scuola delli chierici dell' idioma Illirico di quell' isola«, dok se ne namakne svota od 60 dukata za plaću učitelju. Godine 1715. bilježi žakan Barić Mandić u svojem rukopisu školskog udžbenika, da su tada bili »vsī žakni od otoka na skuli« u Krku, a da im je tumačio kanonik Ivan Tomašić.⁶ G. 1716. dužd Cornaro podjeljuje primiceriju katedrale Nikoli Mentulu kapele sv. Fuske i sv. Jurja »con l' obbligo d' insegnare la lingua Illirica à cotesti chierici«. Providur krčki Paolo Foscolo dopustio je 20. lipnja 1732. krčkom biskupu Ivanu Rosi, da smije u južnim gradskim zidinama probiti dva prozora, da dobije svijetla glagoljaška škola (»scuola d' Illirico«), koju

⁶ I. Milčetić, Hrv. glag. bibliografija. Starine 33, str. 249. O školovanju glagoljaša na Krku isp. Vj. Štefanić, Historijski podaci o srednjoj školi u Krku, Izvještaj za škol. god. 1930/31; Vj. Štefanić, Ivan Kraljić i njegov glagoljski rječnik, Građa za povijest književnosti hrvatske, XV 163; I. Gršković, Školstvo i prosvjeta u Vrbniku u doba crkvene uprave, Krčki kalendar za g. 1941., Zagreb, 1941., 65—72 i dr.

biskup uspostavlja ispod svoje rezidencije.⁷ A 6. svibnja 1735. biskup Rosa šalje okružnicu svim župnicima otoka, neka upute klerike, da se na prvi dan korizme imaju naći u Krku »dove si darà principio alla scuola solita farsi alli medesimi dal R. do Precettore destinato per loro ammaestramento.« U toj su školi, naravno, obučavali svećenici vješti crkvenoslavenskom jeziku, dakle naši glagoljaši seoskih župa, koji su se već kod kuće istakli obučavanjem svećeničkog naraštaja. Taj je učitelj stanovao u gradu, gdje je dakako služio i misu, kojoj su prisustvovali đaci. Što je naravnije, nego da je on misio glagoljicom, vjerojatno u katedrali, i to već i zbog pouke budućim glagoljašima, kad bi slučajno i znao latinski? On je sa svojim klericima morao recitirati i glagoljski brevijar, jer je uz kršćanski nauk i glagoljsku azbuku bilo čitanje i razumijevanje glagoljskog misala i brevijara gotovo jedini zadatak toj školi. G. 1716. bio je za učitelja na toj školi imenovan kanonik — primicerij Nikola Mentul, Krčanin. Dakle ni među članovima stolnoga kaptola nije manjkalo glagoljaša.

Nesumnjiv primjer glagoljanja u gradu imamo u ustanovi suburbanih kurata. Stolnomu je naime kaptolu bila dužnost obavljati duhovnu pastvu ne samo u gradu, nego također u bližoj i daljoj okolici (*in suburbio maiore et minore*), što odgovara području današnjih župa: Punat, Kornić, Vrh i Sv. Fuska. Te bi kurate izabrao i od desetina plaćao kaptol, a potvrđivao biskup. Kaptol je dakle imao u gradu i okolici t. zv. *ius parochialitatis*, dok je *ius patronatus* uvijek bio u zemaljskoga gospodara. Odatle kaptolu dužnost, da pridonosi župnicima Punta, Kornića i Sv. Fuske stalnu godišnju plaću »in partem congruae« sve do nedavno. Ponikve u užem smislu (Vele i Male) providali su ekskuriranjem u XVI. vijeku obično svećenici iz Vrbnika ili Dobrinja, a kasnije se kurat za Ponikve, t. j. za današnje župe Kornić i Vrh nastanio u Vrh, odakle je opskrbljivao ne samo svoje stado, nego i hrvatske građane Krka. Zato je krčki tribun Ivan Mate Giuriceo na generalnoj vizitaciji u Krku 30. listopada 1802. i tražio od biskupa Šintića, neka odredi, da suburban kurat opet rezidira u gradu »come era sempre il consueto, a maggior comodo dei villici medesimi, e tanto più che anco in città s'attrova un buon numero di villici«. Taj se kurat u starim spisima i župnim maticama zove kurat Ponikve, kurat suburbija, kurat gradski, kurat stolne crkve, kurat kapitula. Obično su to bili svećenici vanjskih župa: iz Baške, Vrbnika, Dubašnice, Poljica,

⁷ Bisk. arhiv, rukopisna knjiga »Jura ecclesiae Veglensis« fol. 96 i 114b. Na fol. 114b nalazi se prijepis Foscolove dozvole, dok je na fol. 96 prilijepljen njezin original.

ili iz same okolice. Ako se nije mogao naći nitko izvana, morali su se upreći sami kanonici. Naime god. 1561. zaključili su kanonici u kapitulu »che tutti li Canonici per volta una settimana per homo principiando dal R.do Archidiacono debbano offitiar la capella de Panighe i. e. la domenega dir messa et amministrar li sancti sacramenti fin che si trovarà un capellano«. Ovaj je kurat najčešće bio ujedno učiteljem na glagoljskoj školi i kao takav, na temelju naredbe dužda Carla Contarinija iz g. 1655., uživao proste nadarbine kapele sv. Fuske u Skrpčićima i porušene kapele sv. Jurja na moru kod Krka.

Matice župe Krk pune su slučajeva krštavanja, vjenčavanja i pogreba obavljenih po ovom kuratu, i nije bilo gotovo nijedne crkve ni kapele u gradu — a bilo ih je onda unutar i van zidina sijaset — u kojoj nije on, u ime kanonika-natpopa, vršio župničke funkcije, što bi ih inače redovito obavljao u crkvi sv. Anastazije na Kimpu, ili sv. Silvestra i sv. Jakova u Ponikvama, ili sv. Nikole na Korniću, ili sv. Antuna na Lokmartinu, ili sv. Roka na Lizaru⁸, kako je već bilo vjernicima i njemu zgodnije. U gradu pak najčešće se služio svetištem M. B. od zdravlja i stolnom crkvom. Ima slučajeva, da je pod misom vjenčavao i u kućnoj kapeli mletačkog providura. Pri tom je upotrebljavao glagoljski misal i hrv. ritual, jer drukčije nije, barem u najviše slučajeva, ni znao. Zbog nepoznavanja latinskog pisma i talijanskog jezika, u kojem su se od prvoga početka (g. 1565) vodile matice župe Krk, redovito je u matice unosio njegova krštenja, vjenčanja i smrti kaptolski archipresbyter kao gradski župnik, dok bi drugi gradski svećenici upisivali sami vlastoručno. A kad je kurat Žic jedamput, dne 17. siječnja 1727., ipak ubilježio vlastoručno jedno vjenčanje, učinio je to hrvatskim jezikom i glagoljskim slovima (isp. maticu vjenčanih I., slovo B na fol. 10^v)⁹. Prigodom gener. vizitacije u Krku 15. veljače 1736. generalni vikar Jakov Bolis zabranio je sve-

⁸ Tako se zove selo 2,5 km na sjever Krku, koje se pred kojih 100 godina raselilo.

⁹ Ubilježba glasi: »Na 17 jenara 1727. — Frančesko Jurić, sin Franića, i Jurka, hći p. Mihovila Abramića, oba dva od Baške, ki bihu despe(n)sani po čet(rt)io koleno po prvi od prip(oštovan)oga go(spodi)na vikara jeneralnog, ja pop Mikula Sic kurato od Ponikve i s oblastiju rekoga (!) go(spodi)na vikara po sagdašnjih riči (= per verba de presenti) postavih ih u S. matrimonij po načinu od s. matere Crikve od kih imah pristanje vol(j)e jednoga i drugoga u crkvi od polace go(spodi)na providura, kim bihu despensane običajne napovisti od rečenoga go(spodi)na vikara i bihu za svidoci pre(svit)li s(ij)or Jerolimo Galzin(j)a od Raba i s(ij)or Cernica od Veje i mnogi drugi«. — Neposredno za tim slijedi: »Io Giacomo Bolis, Vic(ari)o G(enera)le, ben intesa la sudd(ett)a nota interpretatami fedelm(en)te dal R(everendo) Sig(no)r D(on) Marco Bojcich Cancel(li)er Vesco(vi)le, affermo d'aver dispensato, e commesso come sopra con special mandato«.

čenicima pod suspenzijom unositi svoje slučajeve vlastoručno u matične knjige i naredio, da oni u buduće daju natpopu samo podatke (notulam), prema kojima će sam natpop unositi u matice. Tu je naredbu Bolis dao napisati u iste matice, i njoj imamo pripisati, što se u maticama ne nalazi kasnije nijedna zabilježba nalik Žičevoj. Ali u matici preminulih I. nalaze se dva volantna arka hrvatsko-glagoljskih podataka za unos u matice. Dne 2. svibnja 1611. krstio je u Krku Šimuna Jurića Antunova neki »Pre Mattio Crovato«, a ovo »Crovato« bit će isto što drugdje »Illirico«, t. j. glagoljaš.

Župnici Kornića : Vrha kao nasljednici ponikvarskoga kurata i sada svake godine vode 16. kolovoza zavjetnu procesiju u kapelu sv. Roka kod Krka, gdje — prema prastarom običaju — pjevaju ili čitaju glagoljsku misu. Budući da se kapela nalazi na teritoriju latinske župe Krk, biskup dr. Antun Mahnić, koji je na dijec. sinodi 1901. objavio popis glagoljaških i latinskih crkvi u krčkoj biskupiji, dojavio je tu činjenicu Sv. Stolici, a ova je to faktičko stanje uzela šutke na znanje.

Po drevnom običaju bivšeg suburbija u izvanrednom slučaju, na pr. za vrijeme suše, vode procesije svojih župljana u grad, gdje se uz hrvatsku propovijed služi skupna misa. Ne vjerujemo, da se ta misa u prijašnja vremena pjevala latinski, kad su kurati Punta, Ponikava i Sv. Fuske bili redovito glagoljaši. Takve su procesije dolazile i na Košljun, koji crkveno i upravopolitički pripada gradu, ali se i ondje misa tom zgodom pjevala i sada se pjeva staroslavenski.

Uvjereni smo, da će daljnje istraživanje naše crkvene i kulturne povijesti iznijeti na vidjelo novih dokaza u prilog našoj tezi. Onda ćemo možda shvatiti zadnjega osorskoga biskupa Franju Petra Rakamarića, poznatog inače ugnjetača glagoljice, koji 14. srpnja 1803. piše c. kr. dalmatinskoj vladi u Zadru, da su sve stolne i zborne crkve i glavne župe u Dalmaciji napustile glagoljicu, otkako je ova bila za pape Aleksandra II. (1061—1073) na pokrajinskom saboru zabranjena.¹⁰ Premda ne znamo, odakle njemu to mišljenje, po njemu su

¹⁰ Time se više kaže, nego je splitski sabor 1060. zaključio i Aleksandar II. g. 1063. potvrdio. To je dugačko i zanimljivo pismo štampano u Jelićevim *Fontes hist. liturgiae glag.-rom.*, v. XIX, 7—15. Naš odlomak u talij. izvorniku glasi: »E d'allora (t. j. dall'undecimo secolo) che tutte le Chiese e Collegiate e quelle delle principali Parrocchie in Dalmazia *ripristinarono* e tuttavia servano la universal latina officatura«.

Rakamariću je preko Sv. Stolice 20. siječnja 1899. broj 7/Pr. odgovorio biskup Mahnić ovako:

»Dopo già scritta la presente risposta credetti opportuno d'aggiungere alcunchè riguardo all'opinione di coloro che asseriscono la lingua veteroslava essere stata introdotta, originalmente, in luogo della latina. Questa opinione non ha, dal punto di vista storico, nessuna probabilità per se. I Croati vennero

sve katedrale u Dalmaciji, kojoj je sve do kraja god. 1814. pripadao i Krk (kaošto i Osor i Rab), uživale glagoljicu sve do druge polovice XI. vijeka. To bi se dalo izvesti i iz vrlo zanimljive rasprave »Episcopus Chroatensis« Mihe Barade u »Croatia Sacra« 1931. str. 161—215, koja unosi nove poglede na pojavu glagoljice u bizantinskoj Dalmaciji. Prema tomu teže će se naći, tko će s Farlatijem još dalje tvrditi, da je glagoljica k nama došla abuzivno (na pr. Dočkal u »Katoličkom Listu« 1932. str. 341).

II. Stav krčkih biskupa prema glagoljici

Pri ocjenjivanju odnosa krčkih biskupa prema glagoljici treba imati na umu, da je otok Krk od g. 1480. (kad su ga Frankopani definitivno izgubili) pa do g. 1797. bio pod mletačkom vlašću. Ipak nemamo gotovo nikakve vijesti o tome, da bi Venecija, koja je inače u javnom životu svuda i svagdje narivala talijanski jezik, ikada pravila smetnje glagoljskom bogoslužju. Isto tako nismo u krčkim arhivima nigdje našli, da bi koji biskup istiskivao glagoljicu iz crkve, ma da nijedan biskup ovoga razdoblja, dakle kroz puna tri stoljeća, nije bio domaći sin, osim prvoga, Krčanina Nikole Valentinija (1457—1484), i posljednjega, Krčanina Ivana Antuna Šintića (1792—1837): iz Venecije bilo ih je 6, iz mletačke Dalmacije 7, iz Vicenze u Italiji 4, iz Furlanije 2 i jedan Grk — sve sami podanici Serenissime.

Naprotiv, može se govoriti o njihovoj korektnosti prema uvriježenom običaju u stvari glagoljske liturgije. Tako je, kako smo već

convertiti al Cristianesimo nell'epoca dal settimo al nono secolo, in un tempo dunque, in cui la lingua latina ancora non era riconosciuta quale lingua liturgica della Chiesa occidentale. Anzi, come dimostra Kraus (Realencyclopädie, Bd. I pg 685), la stessa Chiesa occidentale (Romana) ritenne la lingua greca, almeno parzialmente, nella liturgia fino al sec. IX. Oltraciò, è da notare che i Croati, venendo dal Nordest, occuparono, sia con violenza ossia con permesso dell'Imperatore, provincie che appartenevano all'Impero orientale greco, dove erano in uso, anche nella liturgia, le lingue greca et altre nazionali. Certo è che i missionari greci, i quali venivano da Constantinopoli a predicare ai Croati, non v'introdussero il latino; ciò che non osarono neppure i missionari venuti da Roma nelle provincie dell'Impero orientale, i quali anzi, come per esempio in Bulgaria, rispettarono e approvarono l'uso della lingua nazionale nella s. liturgia. Basta leggere in proposito il celebre Anastasio Bibliotecario (Liber. Pont.). Perfino nelle città di popolazione latina della Dalmazia, come Spalato, Arbe, Oszero ecc. vigea la lingua greca, almeno parzialmente, sino al secolo XII, come attesta Armellini (Prelezioni di Archeologia cristiana pg 140). Lo stesso deve dirsi delle chiese appartenenti al Patriarcato d'Aquilea, specialmente quelle dell'Istria. Si potrebbe dunque, tutt'al più, opinare (senza però avere dimostrato), che la lingua paleoslava sia subentrata alla greca, ma giammai alla latina«.

vidjeli, biskup Ivan Fridrik Orsini Rosa (1729—1738) u svojem dvoru uredio za uzgoj glagoljaša posebnu dijecezansku školu, gdje se kasnije predavala i moralka. I inače su biskupi nastojali, da glagoljaši steknu barem najnužniju naobrazbu ili u toj školi ili kod koga istaknutijeg glagoljaša bilo kod kuće bilo u obližnjoj župi. Ni protivureformacija nije dirala u glagoljicu. Rimaska Propaganda je više puta isticala, da se glagoljica baš za reformnih pokreta XVI. vijeka iskazala kao odlična obrana pravovjerja u hrvatskim zemljama. To s pohvalom ističe Propaganda na pr. u pismu upravljenom 29. rujna 1804. pomenutomu Rakamariću, pozivajući ga, da je izvjesti o stanju glagoljice u osorskoj biskupiji i sugerira joj, što bi se imalo poduzeti, »e se ona sačuva i uzdrži u čast narodu i na korist naše sv. vjere«. ¹¹ Istina, biskupi su bdjeli, da se koja glagoljska knjiga hrv. reformatora ne bi prokriomčarila na otok, ali to nije bilo iz neraspoloženja prema glagoljici, nego — kako izrijeком veli biskup Ivan a Turre (1589—1632) u svojoj naredbi izdatoj prigodom svoje prve kanon. vizitacije u Omišlju 2. svibnja 1590. — »propter periculum haeresum in regionibus vicinis terrae firmae existentium, ne sancta orthodoxaque doctrina et catholica fides in hac insula corrumpatur«. Taj isti biskup podupire nastojanje apost. nuncija u Mlecima Belingera Gessija oko ponovnog štampanja glag. misala i brevijara sabirajući među svojim svećenstvom prenumerante i ubirajući od svakoga u ime predujma po 2 dukata za obje knjige. Odaziv je bio vrlo dobar, no iz drugih je biskupija odaziv bio tako slab, da se zbog nestašice novčanih sredstava morao sav posao odgoditi na bolja vremena, pa je njegov i kaptolski kancelar Kotoranin Marin Florio (Cvitičković) novac prenumerantima vratio na namire pisane glagoljskim slovima, koje su se do danas sačuvalе u biskupskom arhivu. ¹²

Biskup Albert Dujmi (1550—1564), dominikanac iz Kotora, prijašnji biskup modruški, ustao je na obranu narodnog jezika na Tridentском koncilu i pledirao na gener. kongregaciji 18. kolovoza 1562., da se u kanon ne unese isključivost latinskoga jezika u liturgiji, pozi-

¹¹ I to pismo vidi u Jelića, Fontes, v. XIX, 27.

¹² Nuncijevo pismo dd. Venezia 31. I. 1609. krčkom biskupu Ivanu a Turre u tom poslu štampao je Stjepan Ivančić u knjizi »Povjesne crte o samostanskom III. redu sv. o. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri i poraba glagoljice u istoj redodržavi«, Zadar 1910, i to među Prilozima na str. 169—170, gdje se ispod linije veli, da se izvornik nalazi među piščevim spisima. Podatke o sabiranju pretplatnika na Krku publicirao je V. Štefanić, Interesovanje krčkih glagoljaša za izdavanje glagoljskih knjiga g. 1609., Nast. vjesnik, knjiga 41, Zagreb 1932-33.

vajući se na crkvu sv. Groba u Jerusolimu, gdje se misi u svakom jeziku pod kapom nebeskom.¹³

Za vrijeme ovoga biskupa izdao je god. 1561. u Mlecima omišalj-ski župnik Nikola Brozić¹⁴ glag. brevijar. U sto dobrih časova, jer od sada će, prema odredbi Tridentskoga sabora, biti isključena svaka privatna inicijativa i poduzetnost u pogledu izdavanja lit. knjiga, što će malo po malo dovesti do usudnog nestanka glag. liturgijskih knjiga i time utrti put prodiranju hrvatskog i latinskog jezika u glag. crkve.

Istom u drugoj četvrti XVIII. vijeka diže se tužba na biskupa Petra Antuna Zuccherija (1739—1778), da hoće da uništi »ilirski jezik«. To doznajemo iz koncepta njegove obrane, koja se nedatirana i nepotpisana nalazi u bisk. arhivu. Pisao ju je negdje izvan Krka, jer je dekretom apostolskog nuncija u Mlecima od 28. listopada 1747. bio suspendiran i stavljen pod istragu, koju je u ime istoga nuncija vodio osorski biskup Nikola Dinaričić (1746—1757), kasniji nadbiskup splitski, koji je u Belom na Cresu jednom i sam glagoljao.¹⁵ U tu se svrhu Dinaričić u lipnju 1749. zadržao u Krku, gdje je u samostanu sv. Franje saslušavao svjedoke, dok je uprava biskupije bila kao apost. vikaru povjerena dru Antunu Tripkoviću, splitskomu kanoniku. Tek polovicom god. 1753. vraća se Zuccheri u svoju biskupiju. Njegova samoobrana, rukom sitno pisana na 26 stranica sadrži 79 stavaka (»Capitoli à Difesa«); na rubu se gotovo za svaku stavku navode svjedoci. Tu pod stavkom 67. veli Zuccheri, da nije nikada imao nakane »distuggere la lingua Illirica«, a to da bi bilo i nemoguće »in un luogo dove il nativo idioma è Illirico«. To da se može vidjeti iz spisa, što ga je god. 1746. upravio sv. Ocu preko opata Aleksandra Gualdo u Rimu, koji ga nije Papi nikada uručio. Iz njega, kao što i iz njegova izvještaja podastrtoga o istom predmetu duždu, vidi se, piše Zuccheri, njegova prava i zdrava namjera »di minorar il numero del Pretismo, di ridurlo à pochi, ma degni e capaci operaj nella vigna del Signore«, a to bi on s Božjom pomoću bio možda i proveo, da mu nijesu sve putove zakrčili njegovi protivnici. Pod stavkom 19. iste apologije veli, da je svoje naredbe, izdane poslije druge gener. vizitacije i odobrene od dužda, bio dao prevesti na hrv. jezik učitelju glag. škole Ivanu Seguliću, ali je ovaj zlonamjerno zavlacio prevođenjem, tako da ih

¹³ A. Theiner, Acta genuina SS. Concilli Trid., Zagreb, 1874, II pg. 58—132.

¹⁴ Nekoliko životopisnih podataka o tom Broziću donio je Nastavni Vjesnik knj. XLIX, str. 14—26 iz pera prof. Vjekoslava Štefanića.

¹⁵ Isp. J. Vajs, Memoria liturgiae slavicae in diocesi Auxerensi, Veglae 1906., 67.

nije dospio objaviti prije svoje suspenzije. U istinu Zuccheri je — mada je bio Furlan iz Sv. Vida na Tagliamentu, konkordijske biskupije (danas Portogruaro) — naredbe za hrvatsko svećenstvo pisao hrvatskim jezikom kao i upute krizmanicima i njihovim kumovima uoči svojih generalnih vizitacija.

III. »Šćavet« počimje prodirati

Franji Orbaniću zvanomu Moro, koji je župnikovao u Baški gg. 1733—1740, piše 22. ožujka 1736. Jakov Bolis, gener. vikar otsutnoga biskupa Ivana Fidrika Orsini Rosa (1729—1738), neka u Kraje (Staru Bašku) za Uskrs pošalje iz Baške dva svećenika-ispovjednika, koji će na veliku subotu i na uskrsnu nedjelju ispovijedati vjernike, kojih od pričesti ima 60, a od ispovijedi još više, da se mogu ispovijediti i primiti vazmenu pričest; ujedno neka ladanjskomu kaptolu (koji je vršio duhovnu pastvu na području sadanjih župa: Baška, Draga bašćanska i Stara Baška), priopći njegovu nakanu, da se jedan član istoga kaptola stalno nastani u Staroj Baški s berivima, koja je uživao Orbanić, dok je ondje stanovao. Podno pisma nadovezuje ovo:

»Ho inteso, che li Padri Paulini nella loro Chiesa, contro il costume, introducono la novità di far interpretare dallo Schiavetto alla Messa, a che vi concorra il popolo. Li Padri non devono ciò fare, e voi dovete con loro lamentarsene; ma per che il popolo può havere piacere di sentire l'Ep(isto)la, e l'Evangelo nella lingua usuale per sua istruzione, come si vede dal concorso, che fanno in quella Chiesa per q(ue)sta causa, doverete fare, che nella Cappella di S. Ant(oni)o, se in quaresima vi è messa ogni giorno, che il Sacerd(ot)e celebrante doppio letta l'Ep(isto)la, e così doppio letto il Vangelo dal Messale, legga, o canti al popolo dallo Schiavetto stampato l'Ep(isto)la, ed il Vangelo a consolazione, ed istruzione de popoli, come si usa in tutta la Dalmazia. E q(ue)sta lettura, o canto dallo Schiavetto per la causa sud(dett)a dovrà farsi ogni Festa anco per l'avvenire, sempre però doppio letto dal Messale l'una, e l'altro, — Ma alle Messe, che si cantano in terzo, il sud(diacono) l'ep(isto)la, ed il Diac(on)o l'Evangelo lo cantino dallo Schiavetto senza altro.

Ricordatevi non lasciar cantare il Venerdi S(an)to a sera quel pianto della Madonna, che una volta s'usava, a che per q(ue)llo ho inteso, Voi l'anno pass(at)o havete fatto dimettere con lode Vostra, perchè havete fatto bene«.

Prvi stavak navedenoga postscripta utisnuo nam je pero u ruke. Da ga dobro shvatimo, moramo najprije štošta objasniti, a najprije o pavlinima, o juspatronatu i o bašćanskoj župnoj crkvi.

Nedaleko od Baške, na zapadnom kraju njene uvale, postojao je pavlinski hospicij, upravo podružnica samostana sv. Spasa kraj Senja.

Početak toga hospicija može se računati od g. 1455., kad je knez Ivan Frankopan darovao pavlinima sv. Spasa crkvicu sv. Kuzme i Damijana.¹⁶ Za mletačke vladavine (od 1480) imali su ovdje pavlini isprva neprilika baš zato, što im je matični samostan bio izvan dosega mletačke vlasti i duždeva juspatronata, ali su oni doskora ishodili od dužda stare privilegije i potvrđivali ih počevši od g. 1487. u više navrata.¹⁷ Mletačke su vlasti sebi pridržale pravo patronata nad hospicijem i tražili, da prior mora uvijek biti mletački podanik, a domaći redovnici da moraju imati prednost pred strancima, i taj su zahtjev (koliko se vidi iz biskupskog arhiva) više puta ponavljali (na pr. 10. III. 1654. i 5. VI. 1765.). Hospicij je — pošto je za Josipa II. njegova matica bila ukinuta — bio negdje oko g. 1791. zatvoren.

Budući da su se stanovnici starog kaštela Baške, koji je bio porušen od mletačke vojske g. 1380., malo po malo preselili uz more, a župna im je crkva sv. Ivana ostala u kaštelu na brdu, oni su kao i sam kler nerado polazili u udaljenu crkvu, nego su sve više crkvene funkcije obavljali u kapeli sv. Antuna u novoj Baški (Primorju).¹⁸ Budući da je ta kapela bila pretijesna, narod je polazio i pavlinsku crkvicu sv. Kuzme i Damijana. Iz tih razloga pokrenuta je već davno akcija, da se sagradi nova župna crkva,¹⁹ ali se stvarno pristupilo gradnji g. 1724. Gradnja je trajala dugo, jer su se polako skupljali prilozi vjernika za gradnju, tako da je bila dovršena istom g. 1748.

Iz Bolisova pisma jasno proizlazi, da su negdje početkom god. 1736. pavlini u Baški u svojoj crkvi sv. Kuzme i Damijana počeli, prvi na otoku Krku, rabiti t. zv. šćavet, jer oni, »protivno običaju, uvode novotariju«, pjevajući na glagoljskoj misi epistolu i evanđelje u živom hrv. jeziku (»nella lingua usuale«). Bolis tu novotariju kao abusus osuđuje (»oni toga ne smiju činiti«) i stavlja Orbaniću u dužnost (»Vi morate«), da se kod pavlina zbog toga potuži (»con loro lamentarsene«), da prosvjeduje. To više, što k njima grne narod (»che

¹⁶ Isp.: Farlati, *Illiricum sacrum*, V, 305—306., Šurmin, Hrv. spomenici br. 154; V. Štefanić, Dvije frankopanske glagoljske darovnice pavlinima (g. 1372 i 1452), *Zbornik Historijskog instituta*, I, 141.

¹⁷ Farlati, o. c., V, 308.

¹⁸ Isp. V. Štefanić, *Fragmenat glagoljske notarske knjige Ivana Mantakovića, bašćanskog notara iz g. 1526 i 1527*, *Vjesnik Drž. arkiva u Zagrebu*, VI (1934), Zagreb, str. 1—10.

¹⁹ Iz zapisnika generalne vizitacije biskupa Petra Bemba ođ 30. X. 1565. saznaje se, da je biskup već tom prilikom nagovarao kler i narodne starješine, da se preseli župna crkva u nizinu. Bašćani su na apostol. vizitaciji Augustina Valerija 23. VI. 1579. zatražili dozvolu za gradnju nove crkve. Biskup Bembo je zajedno s krčkim providurom g. 1580. odredio, da se nova crkva gradi blizu opatije sv. Lucije, a to je ponovio i biskup Ivan a Turre g. 1590. Sagradila se kasnije crkva sv. Trojice u samom mjestu.

vi concorra il popolo») i ondje ostavlja milostinju. Iza te jasne osude i protesta čovjek bi očekivao, da će Bolis sve moguće poduzeti, da toj zloporabi zakrene vratom. Ali ništa od toga! Bolis kao prokušani upravnik zna, što on u konkretnom slučaju može i smije, pa prema tomu udešava svoj postupak. On zna da u pavline i u njihovu crkvu ne smije dirati, jer mu to brani redovnička eksempcija, crkvena i državna. Zato on njima ni ne piše, nego gura naprijed Orbanića, koji će naći zgodu, da im usmeno priopći njegovo negodovanje, a da za to ipak ne dozna providur u Krku. Pa ako župnik i ne poduzme ništa kod pavlina, njemu je dosta, da je učinio svoju dužnost i spasio načelo o nemiješanju jezika, odnosno o neuvlačenju živog jezika u bogoslužje.

Bolisov obzir i oprez postaju razumljivi za onoga, tko pozna državno-političke odnose u mletačkoj državi, osobito mletačko shvaćanje patronatskog prava. Mletački je dužd izvodio svoje patronatsko pravo na Krku iz činjenice, da je on pravni sljednik Ivana Frankopana (na osnovi njegove oporuke od 1. III. 1453), a Frankopani odnosno krčki knezovi vršili su to pravo po ovlasti, što su je navodno dobili od ugarsko-hrvatskog kralja Ladislava Kumanca g. 1289. te kralja Ludovika g. 1377. i Sigismunda g. 1412. Na osnovi tog prava mletačke su se vlasti uplitale u sve crkvene poslove stežući biskupska prava na najmanju mjeru. Njima je »patrono« (= zaštitnik) značilo isto što »padrono« (= gospodar). Isključiva prevlast državnog autoriteta nad svakim drugim bila je vrhovni aksiom mletačke politike i uprave.²⁰ Biskup nije smio bez odobrenja vlasti obaviti kanonsku vizitaciju.

²⁰ To se moralo ispoljavati i u izvanjim formalnim manifestacijama, kao na pr. da biskup nije smio razapeti baldahin nad svojim crkvenim prijestoljem; providur je u crkvi morao biti okađen istodobno kad i biskup i sl. Za primjer navodim iz bisk. arhiva i ovu scenu, koja se odigrala u bisk. dvoru uoči Božića 1740. povodom jedne štamparske pogreške. Biskup Zuccheri sastavio je naime liturgijski direktorij (kalendar) za g. 1741. za svoju biskupiju («a togliere tutti gli abusi e disordini introdotti nella officatura delle chiese di quest' Isola, e massime nella recita del Divino officio») i dao ga štampati kod Montija u Mlecima. U tom kalendaru je za dan 31. ožujka 1741., koji je one godine padoo na Veliki petak, među molitvama pro tutto bila dakako štampana i molitva za dijec. biskupa: »Oremus et pro Ill. mo et R. mo Domino Patre nostro Petro Antonio...«, no u štampariji zamijenila se riječ »Patre« riječju »Patrono«, a da toga biskup nije ni primijetio. Zbog toga eto ti jednog dana k Zuccheriju duždova fiškala Benetta conte Balbi, da pozove biskupa na red. Biskup se prepao i pokazao fiškalu vlastoručni rukopis (koji je i sad među njegovim spisima u arhivu), gdje je pravilno stajalo »Patre«, a ne »Patrono«, svaljujući svu krivnju na štampara. Pri tome tek što nije pao pred fiškalom na koljena moleći ga i kumeći, da ga opravda i ispriča kod dužda. Gordi fiškal kao da je uživao u biskupovu poniženju i samo mu je savjetovao, neka sam piše duždu. To je Zuccheri učinio na Badnjak 1740. uvjeravajući dužda o svojoj lojalnosti gotovo servilnim načinom.

Administrativni poslovi crkava, beneficija i bratovština spadali su pod civilnu vlast. Svako imenovanje u kojegod crkvenom beneficiju, suđenje svećenstvu (osim u posve duhovnim stvarima), gradnja ili rušenje kapele — sve je bilo rezervirano civilnoj vlasti. U Krku je bio poseban činovnik (»fiscale«), koji je imao paziti, da se ne okrnji duždevsko pravo, tako da je biskup bio sapet lancima državnog patronata. U takvim prilikama nije trebalo naročitog junaštva dobrinjskom župniku Ivanu Baldigari, da — ne mareći za naredbe i kazne biskupa Zuccherija — klikne: »Meni zapovijeda papa Marko, a ne papa Petar« (t. j. mletačka državna vlast, a ne crkvena).

Stoga se u arhivu češće može naći, kako se biskupi tuže na svoj položaj sučelice državnoj vlasti. Na pr. biskup Zuccheri među ostalim u svojoj apologiji: »In Veglia e nella diocesi può il vescovo ordinare, non già far eseguire, lo che dipende dall' autorità laica...« A biskup Šintić 10. travnja 1799. zahvaljuje Providnosti, što ga je propašću Republike oslobodila »da giogo importabile di un Gius-Patrono«.

Posebno je mletačka vlast pazila, da se ne bi biskup miješao u redovničke stvari. Njemu je izričito bilo zabranjeno vizitirati redovničke crkve i samostane. Stoga u biskup. arhivu nema nijednog zapisnika vizitacije redovničke crkve, osim baš vizitacija bašćanskog pavlinskog hospicija sv. Kuzme i Damijana, koje su se valjda krišom obavile i u biskupskom arhivu krile. U instrukciji novom krčkom providuru Alvisu Donà dne 5. lipnja 1765. među ostalim se izričito veli, da biskup ne smije vizitirati samostane, a za prestupe redovnika počinjene izvan samostana, ako ne bi kaznio redovnički starješina, neka kazni sam providur. Oslanjajući se na takvu političku eksempciju mogao je pavlinski prior Križanić 26. junija 1659. biskupu Georgiceu zakrčiti ulaz u crkvu sv. Kuzme i Damijana.

Nakon platonske osude i »diplomatskoga demarša«, Bolis naređuje (»doverete fare, dovrà farsi«) župniku, neka se povede za pavlinima, pa neka u kapeli sv. Antuna, koja već od g. 1580. služi za župnu crkvu, misnik pošto pročita epistolu i evanđelje iz glagoljskog misala, isto čita ili pjeva hrvatski iz štampanoga »ščaveta«, i tako neka se radi i u buduće svakoga svetka. Dakle pravi uzmak! Nema dvojbe, da je Orbančić izvršio nalog i uveo »ščavet« u svoju crkvu. Time je pavlinski prepad kohonestiran i prodor u dotadašnje isključivo gospodstvo glagoljice odobren, pače proširen. A što se dopušta matici, ne će se moći zanijekati župnim filijalama u Drazi i u Kraju, pa ni ostalim župama, ako zatraže. I tako će se prodor širiti sve više i više sužujući

upotrebu glagoljice i osporavajući joj njezin vjekovni zakoniti posjed u seoskim crkvama krčke biskupije.

Da bismo mogli pravo ocijeniti Bolisovu slabost, morali bismo poznavati njegovo podrijetlo, odgoj i moralna svojstva. Ja na žalost iz bisk. arhiva znam samo ovo malo: Bio je doktor obojega prava, kanonik metropolitanske crkve u Korintu i prokancelar ondješnjega nadbiskupa, onda kancelar nadbiskupa splitskoga, pa kancelar biskupa cenedskoga (danas Vittorio Veneto). Dekretom izdanim u Mlecima 30. travnja 1735. krčki ga je biskup Orsini Rosa imenovao generalnim vikarom. Glagoljice ni hrvatskog jezika nije znao. Dne 11. travnja 1736. sastali su se u Krku podžupnici Dobrinja i Baške te predstavnici klera vrbničkog i omišaljškog »per concertar un nuovo ricorso, e per stabilire di non ricevere la Visita del Vicario generale«. Ti mršavi podaci ovlašćuju nas na zaključak, da je Bolis imao dobru juridičku spremu i bio vještak u upravljanju biskupijom, ali nepopularan i glagoljašima zazoran. Uzroke njegovu popuštanju moramo tražiti u njegovu pismu Orbaniću. Tu se navodi primjer čitave Dalmacije, ali mi moramo misliti i na susjedni Senj, gdje je bio matični samostan bašćanskih pavlina. On ističe dopadnost, kojom je puk primio tu novost, jer je živi materinji jezik bio i u ono doba puku razumljiviji od crkvenoslavenskoga i prema tome miliji. Među recima možemo čitati i treći uzrok, t. j. bojazan, da ne opusti proparohijalna crkva i ne izostane milostinja, toliko potrebna za uređenje nove župne crkve, jer je malena kapela sv. Antuna mogla primiti samo vrlo ograničen broj župljana. Bez nasilja logici mogli bismo ondje naći i četvrti uzrok njegovu postupku, a taj bi bio, da je Bolis — uviđajući svoju nemoć prema pavlinima — napravio »Gute Miene zu bösem Spiele« i, htijući parirati pavlinskom potezu, koji je možda računao baš na popularnost i na milostinju, uveo istu novotariju u župu »ad captandam benevolentiam«.

Možda je na Bolisa lično djelovalo još nešto. On je na svojim vizitacijama po seoskim župama nastupao vrlo energično tražeći od glagoljaša red i disciplinu u svakom pogledu. Samo 20 dana poslije njegova pisma bašćanskom župniku glagoljaško svećenstvo je održalo u Krku dogovor u svrhu složnog istupa proti Bolisu. Dogovoru je prisustvovao i bašćanski podžupnik. Uzrok istupa glagoljaša proti njemu nije nam dosele poznat. No već smo kazali, da se biskupu Zuccheriju koji je preuzeo upravu biskupije u listopadu g. 1739., poslije Bolisa, predbacivalo proganjanje glagoljice. Ne znači li to sve zajedno uzeto, da je Bolis bio nesklon prema glagoljici i u tom pravcu vlastitim

primjerom utjecao na svoga nasljednika u upravi dijeceze? Njemu kao strancu ona naravno nije bila prirasla srcu, a budući da mu je bila tuđa i nepristupačna te mu otežavala upravljanje biskupijom, mogla mu je biti i zazorna. K tome on nije bio biskup, koji osjeća punu odgovornost za svoje čine; on je bio najamnik. I njegov kancelar Marko Bojčić Splićanin bio je u Krku stranac. Kontrolu nad Bolisovim radom nije mogao vršiti biskup, koji se kao Mlečanin teško snalazio u Krku, pa je većinom izbivao iz biskupije i konačno (1738) napustio Krk postavši biskupom ninskim. U Bolisovu neraspoloženju prema glagoljici našli bismo također ključ za razumijevanje njegova napadnog isticanja praktične koristi »šćaveta« za puk i ponovljenog naglasivanja, da se »šćavet« puku sviđa. Pa i način, kojim on uvodi »šćavet« u župu Bašku i otvara mu vrata u ostale župe krčke biskupije, išao bi u prilog našoj sumnji. Tako važnu odluku on naime donosi jednim običnim postscriptumom u privatnom pismu, gotovo krišom, kao da i sam sumnja u zakonitost svoga koraka. Ovim hoću da kažem, da nije isključena mogućnost, da se Bolis zanosio mišlju, da će se preko hrvatskoga jezika utrti put latinskom jeziku, jer je mogao za svoga boravka u našim stranama steći uvjerenje, da je

IV. Živi narodni jezik — najveći neprijatelj glagoljici

Sva naime povijest glagoljice u našim krajevima svjedoči, da se ona najprije počela istiskivati i nadomještati živim hrvatskim jezikom, a kad je jednom bila po njem istisnuta, došao je na njezino mjesto latinski kao liturgijski jezik zapadne crkve. Hrvatski se jezik nije mogao održati, budući da nije nikada bio priznat za liturgijski jezik. Poznati nam osorski biskup Rakamarić u citiranom pismu dalmatinskoj vladi tvrdi, da za nadomještanje (izmjenu) glagoljice latinskim jezikom nije potrebna privola Sv. Stolice, jer da to ide u isključivu nadležnost biskupa i svećenstva; čim neki župnik nauči latinski, smije bez daljnega napustiti glagoljicu i uvesti u svoju crkvu latinski jezik.²¹ Onda emfatički kliče: »Glagoljsko se bogoslužje vazdan prema prilikama i privolama biskupa mijenjalo i mijenja se, *ali ne u pučki* (t. j. živi hrvatski) jezik, koji je zabranjen, nego u jezik latinski, koji je za-

²¹ Ima ih i danas, koji naučavaju isto, samo što to obrazlažu drukčije. Budući da se glagoljašima ne može danas više predbacivati ignorancija, utječu se takvi smicalici, da je glagoljica samo jedan privilegij, kojim se ne mora nitko da služi, t. j. da se svatko može u svako vrijeme po vlastitoj uvidavnosti privilegija odreći, pa napustivši povlaštenu glagoljicu prihvatiti zakoniti latinski jezik. Tu se očito brka *privilegium personale* sa *privilegium reale*, pa je dosta takve uputiti na Codex Juris canonici, lib. I, tit. V.

povijedan«. To je načelo u skladu s postojećim crkvenim propisima, pa je za čudo, što ono tako teško ulazi u hrvatske glave, dok su naši Talijani davno shvatili njegovu zamašitost i konstantno ga provodili u praksu. Oni su uvijek zagovarali i zalagali se za upotrebu hrvatskog jezika u našim crkvama, kadgod bi naši biskupi u združenoj biskupiji krčko-rapsko-osorskoj po svojoj dužnosti poduzimali da u smislu konstitucije Benedikta XIV. »Ex pastoralibus munere« i poznijih naredbi Zbora za obrede vrate glagoljici njeno drevno i isključivo gospodstvo u glagoljaškim crkvama na Kvarneru i odstrane jezične zloupotrebe. Iz vlastitoga kurijalnog života mogu posvjedočiti, kako su na području bivše osorske biskupije naši autonomaši-talijanaši, na pr. Zorović u Nerezinama, Kučić i Knezić u Čunskom, Nikolić na Unijama, Mirković na Susku i dr. složno kao jedan čovjek ustali na obranu »šćaveta« i kod najviših crkvenih i državnih vlasti zamjernom energijom i ustrajnošću pobijali biskupa Mahnića, kad je ono g. 1901. na I. svojoj sinodi u smislu crkvenih propisa iznio popis glagoljskih i latinskih crkvi, zabranivši pod suspenzijom l. s. svako miješanje jezika u bogoslužju. Nijesu se oni lukavci obarali izravno na glagoljicu, nego su se zaodijevali plaštem najvatrenijih pobornika hrvatskog jezika, koji se radi nestašice glagoljskih liturgijskih knjiga bio tokom vremena uveo u njihove crkve. Oni su shvaćali, kao i njihovi prethodnici i nasljednici, da zalažući se za hrvatski narodni jezik, kojem po pravu nema mjesta u crkvi, in ultima linea vojuju za latinski jezik, jer čim se ispostavi, da je hrvatski jezik pred 30 godina istisnuo glagoljicu, eo ipso su dokazali, da je njihova crkva izgubila pravo na glagoljicu, pa se prema crkvenim propisima na njezino mjesto ima bez daljnjega uvesti latinski. Danas u onim crkvama nema više ni glagoljice ni hrvatskog jezika. Ali se nadamo, da će se to žalosno stanje u dogledno doba ispraviti, jer je državno tajništvo Sv. Stolice g. 1952. ovlastilo biskupe oslobođenih hrvatskih krajeva, da po vlastitoj uvidavnosti mogu uspostaviti pjevanje staroslavenske mise u crkvama, koje su nekoć bile glagoljske.

Na istoj liniji zagovarača »šćaveta« stoje nesvijesno danas svi oni koji misle, da mogu svaki hrvatski tekst, što ga nađu u hrvatskom obredniku (kao da mi nismo imali hrvatskog rituala davno prije godine 1930.) ili u kojem bogoslužbeniku, uvesti u bogoslužje na mjesto staroslavenskoga. Pojedinci su u tom kroatiziranju doprli već tako daleko, da dalje više ne mogu, t. j. osim pjevane mise sve je drugo pohvaćeno ili napušteno, pa i na misi pjevaju epistolu i evanđelje hrvat-

ski. A otkako imaju na raspolaganju staroslavenski misal u latinskoj transkripciji, zaboraviše i glagoljsku azbuku.

Zaključit ću dvjema uspomena. Kad je biskup Mahnić bio dočuo, da je jedan njegov župnik na Markovo g. 1910. na procesiji staroslavenske litanije sviju svetih zamijenio hrvatskim, suspendirao je dekret, kojim je onoga župnika bio imenovao začasnim konzistorijalnim savjetnikom. God. 1917., kad ga je župnik Punta na Krku molio, da protivno odredbi I. dijecezanske sinode iznimno dopusti u njegovoj župi pjevanje epistole i evanđelja hrvatski, odgovorio mu je Mahnić (to je njegov posljednji akt u ovom predmetu!) pismeno ovo:

»U doba ljute borbe, kada se sa svih strana navaljivalo na glagoljicu, pišući je *ad maiora mala vitanda* štošta morao tolerirati. Tako je na pr. trpio, da se i epistole i evanđelja u nekim crkvama pjevaju hrvatski iz »ščaveta« bez prethodnog pjevanja u staroslavenskom jeziku iz misala. Ako prema onoj »*quod alicui gratiose conceditur, trahi non debet ab aliis in exemplum*«, jer »*quae a iure communi exorbitant nequaquam ad consequentiam sunt trahenda*«, tim manje se može pozivati na nešto, što se iz nužde tolerira, budući da »*in argumentum trahi nequeunt, quae propter necessitatem aliquando sunt concessa*« (a još manje »*tollerata*«).

Držeći se načela da »*quod pro necessitate temporis statutum (permissum, tollentatum) est, cessante necessitate debet utique cessare*« pišući će sada, kada je pogibelj za glagoljicu minula te nema više nužde da se koješta tolerira, i nadalje uznastojati malo po malo odstranjivati sve zloporabe te zahtijevati od svih dušobrižnika, da se kod porabe staroslovenštine i hrvaštine u liturgiji drže strogo topoglednih crkvenih propisa. — Prema tome pišući ne može niti smije dopustiti, da se u toj župi epistola i evanđelje pjevaju na koji drugi način, nego kako je propisano i kako se to u toj župi pohvalno i čini bez ikakve poteškoće«.

RÉSUMÉ

Dans le diocèse de l'île adriatique de Krk, on utilisait partout la liturgie en vieux-slave. La ville épiscopale faisait seule exception, mais dans la ville même de Krk, en quelques endroits, on servait la messe en vieux-slave et c'est dans la ville également que se trouvait la résidence du »curé suburbain«, compétent pour les environs de la ville, habités par une population croate. Les évêques ont, en plus, de l'époque post-tridentine au commencement du XIXe siècle laissé subsister à Krk un séminaire pour l'enseignement glagolite. Ni les

évêques ni le pouvoir civil vénitien (ce dernier, du fait de son droit de patronage, intervenait souvent dans les affaires ecclésiastiques) ne prenaient de mesures contre la liturgie slave. L'abandon partiel de la liturgie en vieux-slave ne commença dans la diocèse de Krk qu'en 1736. Les premiers à avoir introduit, dans leur église de Baška, le service en *schiavetto* (Evangélique en langue croate) étaient les prêtres de l'ordre des ermites Saint-Paul. Contre cette mesure le vicaire épiscopal Jacques Bolis, riposta par une lettre du 22 mars 1736, donnant l'ordre au curé de Baška de protester auprès des frères de saint Paul contre cet abus matière de langue liturgique. Il suggéra en même temps au curé d'introduire dans son église le chant des épîtres et de l'évangile en *schiavetto*. L'auteur explique ce procédé extraordinaire du vicaire épiscopal par son désir de faire affluer les aumônes versés par les fidèles de la paroisse qui, à cette époque, bâtissait la nouvelle église paroissiale. Bolis était, en réalité, un adversaire de la langue vieux-slave et pour cette raison il permettait l'usage du *schiavetto* tout en espérant pouvoir, à la faveur de l'introduction de cette langue non-liturgique, frayer la voie à la langue latine. L'auteur soutient la thèse que le plus grand adversaire de la langue vieux-slave dans la liturgie est la langue parlée par le peuple. L'auteur donne des exemples historiques, certains même tirés de sa propre expérience: les autonomistes (italophiles) de l'île défendaient, par exemple, la langue populaire (*schiavetto*); ce fut le cas en 1901, année où l'évêque de Krk, Mahnić, entreprit dans son diocèse une action énergique pour rétablir la vieux-slave comme langue liturgique et interdire ce rôle à la langue parlée.